

УДК 821.161.2(497.1)“19”-4
[https://doi.org/10.21272/Obraz.2026.2\(51\)-122-133](https://doi.org/10.21272/Obraz.2026.2(51)-122-133)

ЮГОСЛАВСЬКИЙ ЕТЮД ВАСИЛЯ АНДРІЄВСЬКОГО (За матеріалами Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України)

ВЛАСЕНКО Валерій¹, кандидат історичних наук, доцент,

ORCID – <https://orcid.org/0000-0003-2220-2239>;

ЛОБКО Наталія, кандидат історичних наук, доцент,

ORCID – <https://orcid.org/0000-0002-3401-7295>.

Сумський державний університет.

¹ Кореспондентний автор Власенко Валерій, email: v.vlasenko@yur.sumdu.edu.ua

Стаття надійшла до редакції 23.06.2026 р.
Прийнято до друку 12.07.2026 р.
Опубліковано 09.10.2026 р.

Цитування: Власенко, В., Лобко, Н. (2026). Югославський етюд Василя Андрієвського (За матеріалами Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України). Образ, 2 (51), 122-133. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2026.2\(51\)-122-133](https://doi.org/10.21272/Obraz.2026.2(51)-122-133)

В опублікованому матеріалі йдеться про українського громадсько-політичного діяча, журналіста і літератора Василя Васильовича Андрієвського та його раніше неопублікований нарис «Без колії», що був написаний у 20-х рр. XX ст. в Королівстві сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. – Королівство Югославія). В емігрантський період життя свої художні твори В. Андрієвський підписував псевдонімом Василь Некрашевич (В. Некрашевич), публіцистичні – псевдонімом В. Анський, криптонімами А., В. А.

Ключові слова. Василь Андрієвський, нарис, стійкість, українська еміграція, Югославія.

UDC 821.161.2(497.1)“19”-4

VASYL ANDRIEVSKY'S YUGOSLAV SKETCH (Based on materials from the Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine)

Vlasenko Valeriy, PhD (Historical), Associate Professor,

ORCID – <https://orcid.org/0000-0003-2220-2239>

Lobko Nataliia, PhD (Historical), Associate Professor

ORCID – <https://orcid.org/0000-0002-3401-7295>.

Sumy State University

¹ Corresponding author Vlasenko Valeriy, email: v.vlasenko@yur.sumdu.edu.ua

Received: 23 June 2026
Accepted: 26 July 2026
Published: 09 October 2026

Citation: Vlasenko, V., Lobko, N. (2026). Vasy Andrievsky's 'Yugoslavian Etude' (Based on materials from the Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine). Obraz, 2 (51), 122-133. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2026.2\(51\)-122-133](https://doi.org/10.21272/Obraz.2026.2(51)-122-133)

© Authors, 2026

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

This article focuses on the Ukrainian social and political activist, journalist and writer Vasyl Vasylovych Andriyevskiy and his previously unpublished essay 'Bez kolii' ('Off the Beaten Track'), which was written in the 1920s in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (from 1929 – the Kingdom of Yugoslavia). During his time in exile, V. Andriyevskiy signed his literary works under the pseudonym Vasyl Nekrashevych (V. Nekrashevych), his journalistic pieces under the pseudonym V. Ans'kyi, and used the cryptonyms A. and V. A.

Keywords: *Vasyl Andriyevskiy, essay, resilience, Ukrainian emigration, Yugoslavia.*

Історія – розповідь про минуле. Історик вивчає його за допомогою джерел. Їхнє коло широке і різноманітне. Але трапляються і такі, що відкривають нові горизонти, сюжети і напрями дослідження. Особливо коли йдеться про людину непересічну. Відкриваються нові, неочікувані для дослідника, сторінки її біографії. Декілька років тому про уродженця с. Рожнівка Борзнянського пов. Чернігівської губ., але життя якого було пов'язане з Кролевцем (нині місто в Сумській обл.), емігранта Василя Васильовича Андрієвського знали лише ті, хто цікавився історією міжвоєнної української політичної еміграції в Югославії. Потрапивши до цієї країни на початку 20-х рр. XX ст., він виявив себе на громадсько-політичній ниві, був одним із керівників українського товариства «Просвіта» й Української громади в Белграді, Союзу українських організацій Югославії, учасником I Конференції української еміграції, що відбулася влітку 1929 р. в Празі, неодноразова зустрічався з Головним отаманом військ УНР Андрієм Лівіцьким, листувався з міністром закордонних справ УНР Олександром Шульгиним, адміністратором тижневика «Тризуб» (фактично друкований орган Уряду УНР) Іларіоном Косенком, представником військового міністра УНР на Балканах (Болгарія, Югославія) і в Туреччині Василем Филоновичем, які і залучили його до унерівського руху в еміграції та публікацій матеріалів про політичне життя в Югославії, тамтешню українську еміграцію на сторінках таких унерівських видань, як «Тризуб» (Париж) та «Гуртуймося» (Прага, Софія).

У науковій літературі більше публікували про його батька Василя Трохимовича Андрієвського – члена «Братства тарасівців», чернігівських «Громади» та «Просвіти», який листувався з Б. Грінченком, О. Кониським, М. Коцюбинським, І. Шрагом та іншими відомими українськими діячами. Оскільки у сина та батька було однакове ім'я, обидва брали активну участь в Українській революції 1917–1921 рр. (у 1918 р. батька вбили більшовики у м. Ромни), обіймали посади у повітовій адміністрації й повітових органах місцевого самоврядування Чернігівської губернії, друкувалися у місцевій пресі, то іноді у науковій літературі зустрічаються суперечності щодо деяких сторінок біографії обох представників роду Андрієвських, зокрема участі у I Українському губернському з'їзді, що відбувся у червні 1917 р. в Чернігові [1, с. 175], яку приписують батьку, хоча насправді це був син. Саме про це йдеться в архівно-слідчій справі Василя Васильовича Андрієвського, що зберігається у Галузевому державному архіві Служби безпеки України. На одному з допитів він зізнався, що брав участь у цьому з'їзді і навіть був обраний до Української губернської ради [2, арк. 57–58]. Отже, далі йтиметься виключно про сина – Василя Андрієвського.

Перші відомості про нього навів у своїй монографії про російську й українську еміграцію в Югославії В. Козлітін [3, с. 276], згодом його ім'я згадувалося у публікаціях в науковій періодиці щодо участі у діяльності Української громади в Белграді [4, с. 124–129], товариства «Просвіта» в Белграді [5, с. 100–101], національно-демократичному емігрантському середовищі [6, с. 29, 39]. Але після введення до наукового обігу документів архівно-слідчої справи В. Андрієвського були опубліковані статті про нього, зокрема про участь в Українській революції 1917–1921 рр. на Чернігівщині [7, с. 18–24] та громадсько-політичну діяльність в Югославії [8, с. 50–57]. Зі справи з'ясувалося, що він був також літератором і журналістом. Окрема публікація присвячена першим спробам В. Андрієвського на ниві красного письменства, зокрема у часописі «Маяк»

(1913–1914), коли свої оповідання і нариси підписував псевдонімом Ю. Юрась. Були оприлюднені його оповідання, що у 20-х рр. XX ст. друкувалися на сторінках журналів «Нова Україна» (Прага) та «Світ» (Львів) під псевдонімом Василь Некрашевич (В. Некрашевич) [9, с. 35–54]. Цим псевдонімом підписані його художні твори і на сторінках західноукраїнських часописів «Наша бесіда», «Нові шляхи», «Світ» та «Чар зілля» [10, с. 41–44; 11, с. 20–23]. Свої публікації в емігрантській (паризький тижневик «Тризуб») та західноукраїнській (газета «Діло») пресі він підписував власним ім'ям, псевдонімами (Анський, В. Анський) та криптонімами (А., В. А.) або взагалі без підпису. Оприлюднено його листування з редакцією журналу «Нова Україна» (редактори В. Винниченко, М. Шаповал та ін.) й її секретарем Павлом Богацьким [12, С. 287–301].

В. Андрієвський співробітничав з редакціями кількох емігрантських та західноукраїнських часописів. Одні його художні твори були опубліковані, інші – ні. Нещодавно знайдено у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України рукопис одного з його творів – нарис [13, арк. 7–21]. Імовірно, він не був опублікований, оскільки пошук у бібліографічних покажчиках не дав позитивного результату. Як впливає зі змісту твору, події в ньому відбувалися в міжвоєнному Королівстві сербів, хорватів і словенців (КСХС, з 1929 р. – Королівство Югославія). На початку 1919 р., коли розгорталася друга російська більшовицька інвазія на територію УНР, В. Андрієвський залишив Чернігівщину і перебрався до Києва, де працював в організаційному відділі, що забезпечував діяльність тогочасного парламенту – Конгресу трудового народу. Але невдовзі виїхав на територію ЗУНР, звідки планував потрапити до Риму, а звідти – до Австралії. Врешті-решт, опинився на території невизнаної Фіумської республіки (Італійське королівство Карнаро, нині місто Рієка в Хорватії) та був заарештований. Перебував у в'язниці італійського м. Трієст, звідки його депортували до КСХС. Спочатку жив у Словенії, а з 1921 р. у сербському м. Валево (ймовірно, там і було написано нарис), а з середини 20-х рр. – у Белграді, де брав активну участь у житті тамтешньої української колонії, очолював низку громадських організацій, організовував публічні акції – відзначення національних (Шевченківські свята) і державних (Проголошення Незалежності України, Акт Злуки УНР і ЗУНР, День Соборності) свят, ювілеїв історичних подій (проголошення IV Універсалу Української Центральної Ради, Полтавської битви тощо) і персон (І. Мазепи, І. Франка, М. Грушевського та ін.), вшанування пам'яті полеглих українських героїв боїв під Крутами і Базаром та Симона Петлюри, був автором і постановником п'єси «За кулісами театру», яку ставили українські аматорські колективи в Югославії та на Галичині. У 1930 р. у львівському видавництві «Русалка» ця п'єса побачила світ окремою книгою. За іншими даними це сталося 1932 р. Можливо, то було друге видання [14, с. 12].

У міжвоєнний період художні твори В. Андрієвського публікувалися на сторінках західноукраїнських літературно-мистецьких журналів, журналістські матеріали – у львівській газеті «Діло», паризькому тижневику «Тризуб», празьких часописах «Гуртуймося» й «Українське життя».

У роки Другої світової війни В. Андрієвський працював у редакції німецького міжнародного радіо (Белград, Берлін, Кенігсберг). У 1943 р. разом із сином Голови Директорії УНР Миколою Ливицьким відвідав Україну, звідки вів репортаж про «Вінницьку трагедію» – місця масових розстрілів радянськими репресивними органами людей у Вінниці. У 1945 р. повернувся в Югославію, жив у м. Баня-Лука, де займався громадською роботою серед місцевих українців [8, с. 52–54].

Наприкінці 1946 р. він був заарештований співробітниками радянської спецслужби «СМЕРШ», а на початку наступного року – відправлений в Україну. 7 квітня 1947 р. військовий трибунал Українського округу МВС засудив його до 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Подальша доля В. Андрієвського невідома. У 1996 р. в Україні його реабілітували [2, арк. 184–184 зб].

З генеалогічної розвідки випливає, що прізвище Некрашевич належало прадіду В. Андрієвського по батьківській лінії – Луці Івановичу Некрашевичу. Він народився у

с. Вишеньки, нині Бориспільського р-ну Київської обл., закінчив Києво-Могилянську академію та декілька десятків років був священником у с. Рожнівка Борзнянського повіту [15, с. 642–643]. Крім того, у с. Вишеньки народився і відомий поет, драматург і проповідник Іван Георгійович Некрашевич (1742–?), вірші якого вважаються пам'яткою української мови другої половини XVIII ст. [16; 17, с. 608–616]. Імовірно, на честь одного з них В. Андрієвський обрав собі такий псевдонім.

Поданий нижче художній твір публікується вперше. Він опрацьований відповідно до археографічних правил видання історичних джерел. Упорядниками збережено лексичні й орфографічні особливості тексту нарису, замінено лише літери і на ї, і на и, і на і, і на е, і на у, о на у, е на є, с на з, шч на щ, х на г, е на ьо, і на е, е на ю (там, де це треба за сучасним правописом), додано апостроф. В окремих випадках проставлено розділові знаки. Поняття, назви та застарілі чи іноземні слова пояснюються в коментарях, поданих під документом посторінково. В археографічній легенді наведені вихідні дані про місце зберігання твору, його достовірність і спосіб відтворення.

Фінансування: Дослідження виконано в межах наукового проєкту МОН України «Національна стійкість як гуманітарний чинник безпекової трансформації України: теорія, історія, сучасність» (номер державної реєстрації – 0126U001079).

1. Демченко Т. Василь Андрієвський: штрихи до біографії. Проблеми вивчення Української революції 1917–1921 років. 2013. Вип. 9. С. 168–180.

2. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 7308 фп.

3. Козлитин В. Д. Русская и украинская эмиграция в Югославии (1919–1945 гг.). Харьков: РА, 1996. 476 с.

4. Власенко В. Українська громада у Белграді у міжвоєнний період (за матеріалами паризького «Тризуба»). Київська старовина. 2011. № 1. С. 123–136.

5. Власенко В. Українське товариство Просвіта в Загребі у 1922–1941 рр. (організаційна структура). Русинистичні студії / Филозофски ф-т, Универзитет у Новом Саду. 2017. Бр. 1. С. 97–112.

6. Власенко В., Гузун В. Національно-демократичне середовище міжвоєнної української еміграції в країнах Південно-Східної Європи. Сумська старовина. 2016. № XLVIII. С. 25–49.

7. Власенко В., Курінной О. Василь Васильович Андрієвський в Українській революції 1917–1921 рр. на Чернігівщині (за матеріалами архівно-слідчої справи Василя Андрієвського). Сумська старовина. 2021. № LVIII. С. 18–24.

8. Власенко В. Василь Андрієвський – громадсько-політичний діяч української еміграції в Югославії (за матеріалами його архівно-слідчої справи). Славистика. Београд, 2022. Кн. XXVI. Св. 2. С. 50–57.

9. Власенко В., Курінной О. До літературної творчості Василя Андрієвського. Сумська старовина. 2023. № LXII. С. 35–54.

10. Власенко В. Василь Васильович Андрієвський як літератор і журналіст. Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали V Міжнародної наукової конференції (Суми, 11–12 листопада 2021 р.). У 2 ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. С. 41–44.

11. Власенко В. Василь Андрієвський: перші кроки на літературній ниві (часопис «Маяк», 1913–1914 рр.). Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали VII Міжнародної наукової конференції (Суми, 27–28 листопада 2025 р.). Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2025. С. 20–23.

12. Власенко В. До епістолярію Василя Васильовича Андрієвського: листування з редакцією журналу «Нова Україна» (1922–1924 рр.). *Ucraina Magna* / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ, 2025. Vol. VII. С. 287–301.

13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3865. Оп. 1. Спр. 40.

14. Каталог драматичних творів. Львів: Час, 1932. 24 с.

15. Рожновка. Черниговские епархиальные известия. 1868. Ч. 13. С. 642–643.

16. Кістяківська Н. Твори Івана Некрашевича (Розвідка й тексти). Київ, 1929. 35 с. (Пам'ятки мови та письменства давньої України. Т. 2. Вип. 1: Сатиричне та побутове письменство XVIII в.).

17. Шевчук В. Іван Некрашевич, його вірші та діалоги. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII ст.: У 2 кн. Кн. 2. Розвинене бароко. Пізнє бароко. Київ, 2005. С. 608–616.

Василь Некрашевич**БЕЗ КОЛІЇ
НАРИС**

Вітер, що раптово налетів звідкілясь, погнав хмари до гір, пошарпав їх, зметушив, оголивши бліду блакить неба. Тому і сонце почало час-од-часу вилискуватись із поміж ключчя хмар та обсушувало на останніх листях тремтячі краплини недавнього дощу.

Кіндрат Степанович зодягнув свою ще добру англійську шинелю, надів на лису голову шапку і рішив піти назбирати дров та разом подивитись чи не народив цей несамовитий дощ якої бува значної шкоди в його районі. Коли ти сторож, то мусиш стерегти і доглядати, а, крім того, і почував себе він тут тепер цілковитим господарем. Ще з місяць тому назад було тут повно життя – сотні робітників працювали на шляху, гарчали вагонети на рельсах, бухали міні, сиплючи грядом камінців і відвалюючи груді сірих скель, а понад усе скрізь і всюди було чути щирі сербську лайку, від котрої у Кіндрата Степановича з початку, від непривички, аж комашки бігали по тілі. Нікого не минали серби у своїй лайці: ні Бога, ні сонця, ні зір!... Усе живе і мертве брали у обрахунок... А тепер стало тихо, усе вимерло, усе замовкло разом із приходом осінніх дощів. Всі розбрелися та роз'їхалися кудись, лише він один, Кіндрат Степанович Кисілевський, колишній дійсний статський радник, а тепер – сторож на двадцять шостім кілометрі плюс триста метрів, лишився тут.

Вийшовши, старанно замкнув двері від своєї хатини та став оглядатись навкруги. Сонце якраз вилиснуло із-за хмари і гарно, приємно посміхнулося до мокрого каміння, землі та дерев. Посміхнулося воно блідою посмішкою і до Кіндрата Степановича, майже по весняному посміхнулося. Посміхнувся і він, бо якось повеселішало все, ожило навкруги. Та були низькі сірі хмари, що здавалось ось-ось опустяться на землю і притиснуть усе своїм тягарем, були похмурі осиротілі стовбури буків і голі, теж сірі, камні. А дощ плющав, хлюпав, шумів у злив і знову плющав однотонно і довго. Було тоскно і неприємно навіть у теплій хаті біля малої бляшаної груби.

Тепер повеселішало все, ожили барви, камні і ті майже приємно вилискувались проти сонця. Вода в потоку, що літом сірів жолобом повним дрібних камінців і не краплини води в собі немов тепер бурхала жовто-рудими хвилями, клекотіла у сердитім кипінні, несучи з собою і геть то порядне каміння. Шкода лише, що вітер неблаганно зриває і останні листя з дерев. Зірве його і грається – спершу крутить в повітрі, підкидає його вгору, потім на землі ворухить, ворухить, враз підхопить та і понесе кудись. Котрі недалеко від потоку, кидає їх у воду, а вони там плывуть між бурхливими хвилями, як маленькі човники на морі, плывуть хутко, хутко, котрий зачепиться десь за камінь, – відпочине, а інші то прямо помчалися на утіху вітрові у свою далеку невідому мандрівку, відкіля може не буде видно не тільки що рідних дерев, або лісу, а навіть і цих гір уже не зогледиш...

Завернув, пішов по шляху, оглядав хазяйським оком, зупинявся біля рівчаків, які поробила вода. Місцями круті береги з'їхали рудою глиною на самісінький шлях, місцями камнів понападало з гір. Покручував головою Кіндрат Степанович:

– Ох, буде ще тут праці на добрих два роки, а вони думають собі на той рік уже і закінчити. Ого, як би не так, закінчиш дядька лисого! Викопають викопали і насипать насипали, а ще треба вимостити, а треба і камінчиками посипати і машинами укаткувати. От тоді буде кінець!..

Пройшов з якогось кілометра, ревізуючи, а потім лісом повернув додому і збирав разом сухі паліччя, – треба протоплювати, щоб вогкість не заводилась та і обіду зварити хоч раз у два дні треба. Завжди мав рахувати з їжею – найближча оселя була віддалена кількох метрів на три, село, коли було можливим так і назвати ті де-кілька хатин, що посідали на горбах, немов розполохані кури – далеко одна від другої, було

не ближче п'яти кілометрів, та і в тім селі не густо можна чогось розжитись для їди. Тому варив собі борщику, без м'яса звичайно, картопельку та інколи яшененьку, а замість хліба їв важку прою³, як і його сусіди серби з села, або пік на вуглях опрісники. Часами сусідка з тієї хати дебела Вукосава приносила свіжого овечого сиру і ракії⁴. Що стосується міста, то проходити лише в один кінець двадцять шість кілометрів, Кіндрат Степанович не мав ні особливого бажання, ні потреби.

Сонце знову закуталось у густі пелени, знову потемніло все і небо повисло низько, низько над верхів'ям дерев, покривши собою навіть і невисокі гірські шпилі. Тому Кіндрат Степанович поспішив додому, щоб не прийшлося чого доброго сушитись, бо коли захопить бува тут, то випере і то як випере!

Хатина, збудована з сирого дерева і с'як-так обліплена глиною, винирнула на зустріч із-за дерев, подивилася підсліповато малим віконечком на свого господаря. Перше ніж зайти всередину, обійшов кругом, щоб переконатись, чи все в порядку, бо більшу частину будови займала комора, в котрій лишився від літа ріжний інструмент та приладдя.

– Прийняв по списку, то і відповідать за нього, – говорив раз Кіндрат Степанович своїй сусідці Вукосові, коли та прохала, щоб дав їй один заступ. – Не можу, речі, голубко, державні, не мої...

Обійшовши кругом, заспокоївся бо все було гаразд. Тепер можна і до хати – денна праця сторожа скінчилася, совість чиста. Можна сидіти біля вогню і читати стару газету, або книжку. Або і так просто – сидіти, куняти і думати. Про що тільки не передумав Кіндрат Степанович в такі часи: і про минуле, і жінку та дітей, що десь лишилися там, дома, і бідують, писали це йому в одному лише за весь час листі, і навіть про молодість, коли був гімназистом і спитувався писати українські вірші, котрі читав своїм знайомим.

Знову закрапали дрібні краплини дощу, запорошали у шибки вікна. Кіндрат Степанович підклав дрівець у піч, ліг на тверде ліжко і почав відпочивати від ходні. Можна було трохи і покуняти під одноманітну музику вітру та дощового та дощових краплин.

Одного разу Кіндрату Степановичу не спалося. Лежав у темній кімнаті і дивився у пусту пітьму, немов у чорну глибоку яму. Лежав годину, лежав другу, а сон усе не приходив, блукав собі десь по інших місцях.

Не любив і дуже не любив Кіндрат Степанович таких речей – одно, що час неймовірно довго та нудно тягнеться, а друге – різні негарні думки починають швендяти по порожній голові. Удень, коли і думаєш, то голова буває заповнена то клопотом, то враженнями ріжними і думки пливуть собі спокійно і тихо. Уночі ж – голова буває просторною, бо звільняється у ній місце для сну, а він забариться десь, тоді оці кепські думки і почнуть собі вештатись, залазити до всіх порожніх куточків голови, наповнюючи собою її, а то так ще і танці якісь дикі підіймуть. Тоді лежи витріщивши очі, як баран на нові ворота, а вони гарцюють собі по ній, що аж ув ушах дзичить.

Так і цього разу було. Налізли думки про нудне життя самотнє. Була колись собі людина, що звалася Кіндрат Степанович пан Кислевський, людина з становищем, поважна, мала свій, хоча і невеликий, будинок у місті, жінку дбайливу господиню і трійко дітей. А потім налетів той вихор, вибив пана Кислевського з його рівної знайомої колії, кинув у громадські діячі, у різні комітети. Бував на зібраннях, говорив промови, працював на відродженні України. Жінка сердилась, бо спізнювався і на обіди, і на вечері, а традиція така була заведена здавна, що без голови дому не сміла родина сідати за стіл. Та ще якось жилося, поки не піднявся ще більший вихор та не заніс Кіндрата Степановича, «бувшу людину» аж закордон та на самісінькі Балкани...

3 Проя – хліб кукурудзяний.

4 Ракія – сливова горілка.

– Ну, хіба це життя, хіба так живуть люде?! – немов хтось говорив до його, залізити в самісіньку голову. – Маєш лише сорок п'ять літ, а на що схожий – голова облісіла і на ній з потилиці та висків стирчить сіро-попеляста скуйовджена щетина, лице обросло теж, немов старий пеньок, мохом. Постарів, обсунувся, а колись же ходив, як той півень, – і голова, пильно вибрита, вилискувалась солідно, навіть ефектно і лице виголене, припудрене було приємне, підперте твердим, білим, як сніг, комірцем, а чорний сюртук обтягував стан, надавав якоїсь особливої приємності загальному враженню від поважного пана Кисілевського... А тепер живеш, як той пес, ув оцій кожурі, хльобаєш пісний борщ та ковтаєш глевку прою. Ну, не глум?!...

Попробував заплющити очі, вигнати цих непрошених гостей з голови, – зможе змилюється сон та завітає в гості. Де там, вони уже заповнили собою всю голову і не пустять тепер його, даремна справа. А той чийсь голос, чи не самого рогатого, продовжував глумитись далі:

– Еге, вельмиповажний пане Кисілевський, мали колись кубелечко і в кубелечку гарну голубоньку і хороших голуб'яточок, а тепер вони від голоду пухнуть та проклинають свою гірку долю. Спромоглися на одне писемце і просять тебе, щоб послав хоч трохи грошенят... Пошлеш, коли неповних тридцять динарів у день ледве самому хватає на собаче життя!.. А на що друге, крім сторожа, ти не здатний, бо мови допуття не знаєш, здоровля згубив та нічого і не умієш, бо служба все від тебе виссала, душу тобі чорнильну зробила. Як та машинка для писання що стояла колись на столі твоєї машиністки. Скажеш ти бувало, даси розпорядження, – забігають пучечки панночки по літерах, застукає машинка і працює і друкує... Так із тобою: скажу тобі було начальство, оживе зараз твоя чорнильна душа і пішла працювати... А тепер, бачиш, жінка і діти від голоду пухнуть, а ти вже ні на що нездатний!..

Підвівся, сів на ліжку:

– Їй-богу пошлю! – промовив голосно і навіть перехрестився, – зберіг триста динарів, а одержу платню, то ще двісті прибавлю і пошлю...

Сам здивувався свого глухого голосу і німій п'їтмі, тому ще раз перехрестився, зітхнув глибоко, похитав сумовито головою і ліг. Боляче було Кіндрату Степановичу на душі, гірко до того, що аж сльози виступили на очах. Зробилося шкода і дітей і жінки, котрих не бачив уже стільки літ і себе старого та пропащего. І, Бог його знає, до чого б ще тільки не додумався Кіндрат Степанович цієї ночі, коли б гульцяка-сон нарешті не повернувся б був до його в гості.

На другий день, здавалося, пішло, як і завжди – зранку Кіндрат Степанович умився, підмів кімнату і поставив варитися чай. Погода була гарною, хоча і холоднуватою. На чистому блакитно-блідому небі сяяло срібне сонце: – Кіндрат Степанович завжди говорив, що влітку сонце як золотий червінець, а восени та зимою як срібний полтинник.

Другого разу Кіндрат Степанович був би тихо задоволеним, як гарним днем, так і своїм життям. Пішов би пройтися трохи в ліс, або сидів би проти сонечка на лавочці біля своєї хати, а тепер не знаходив собі місця. Від тієї ночі, немов лишилося щось маленьке, але тяжке, там у глибині душі, і ворушилося, немов живе срібло на долоні – як двиниш трохи, воно зараз і забіга, заворушиться. Так і в душі було з тим маленьким та важким, що лишилося там від гірких думок.

Не любив ні з сього ні з того пити, а одного разу налив собі рації і випив аж дві чарки натщесерце. Запекла горілка, розлилася гарячим струмком по всьому тілі та хутко стукнула і в голову. Зараз і настрої перемінився і не щеміло уже так боляче під серцем, не ссало його тоскно, а зробилося якось все приємно і байдужно. Посміхався навіть сам до себе, підійшов до маленького зеркала на стіні, подивився і лишився задоволений сам собою. А все зробили лише дві чарки горілки. Пив її і раніш, але в тих випадках коли простужувався, або перед обідом трішки для більшого апетиту. Несмашною була і дуже пекучою, а тепер

пішла по душі, як брехня по слободі. Тому налив ще одну, випив, кашлянув і закусив сухою проєю. Нічого, пішла і ця. Після четвертої уже і геть то хороше стало на душі, але хатина показалася малою, захотілося трохи пройтися, вийти на простір лісний.

Гарно, хороше було надворі – не холодно і не жарко. Сонечко потроху пригрівало, усміхалося з високого неба, великі буки, немов лицарі ті, струнко стояли сталево сірі, самотня смерека зеленіла і була єдиною зеленою плямою на цілому краєвиді. Кіндрат Степанович ішов у глибину лісу, куди ніколи раніш і не заглядував, а тепер усе мандрував і мандрував по березі потоку. Іноді спотикався на камні, але це не псувало настрою, як не псувало і те, що лишив незамкненою свою хатину.

– Нічого, всеїдно ніхто не прийде! – заспокоїв сам себе.

Ішов далі, збираючись вище на гору. Аж задихався, але все-таки йшов, розмахував руками, навіть гомонів сам до себе. Так зібрався от на саме верхів'я найближчого горба. Сів на камні і глянув перед себе. Дерева лишилися там, унизу, а звідси, через їх верхи, було видно долину з річкою, покручену смугу шляху і навіть хатки села. Віяло простором та безпечністю і це сильно вплинуло на думку Кіндрата Степановича, яка ще раз в життю була вибитою з своєї колії. Скинув шапку, підставив лису голову під приємний лоскіт соняшного проміння і почував себе щасливим, навіть дужим в цей мент, здатним на різні юнацькі вчинки та боротьбу. Здається, колиб ухопив рукою за цього молодого бука внизу, то вирвав би його геть з корнем, а колиб кинув, розмахнувшись молодецькою рукою, то той полетів би, як та стріла аж туди, на самий шлях!..

– «Ой, не шуми, луже, зелений байраче!..»⁵ – заспівав якось сам для себе несподівано Кіндрат Степанович. І голос з'явився, як колись було в молодих літах, та розлігся луною навкруги. Захопився піснею і не звернув уваги, як підійшов до його селянин-серб.

– Здоров, братушка! Чого розспівався так? Кіндрат Степанович спершу був здивований від цієї зустрічі, бо звук майже нікого не зустрічати в цих пустельних місцях. Подумав навіть був: чи не розбійник який, гайдук забрів, але ні – був то звичайнісінький собі серб у гостроверхій шапці, у стоптаних опанках⁶, у штанях з курдюком та суконній кацавейці короткій.

– От захотілось, так і співаю! – відповів ображено, мішаючи сербську, українську та московську мову. Це було якесь нове есператно⁷ самого Кіндрата Степановича, але котре серби добре розуміли, чому не раз дивувався і сам автор цієї мови.

– Дай закурити, – промовив враз на іншу тему серб.

– Не курю я, братушка!.. – із співчуттям відповів Кіндрат Степанович.

У серба пропав настрій і витягнулось і так довге обличчя – він рубав унизу в гаї дерева і, почувши спів згори, почимчикував закурити до «руса». Пропер з пів кілометра, а тепер мусів повернутися назад, нічого не здобівши.

– Ну, з Богом, братушка! – промовив, повернувши в інший бік високі носи своїх опанків.

Тим, що серб перебив пісню, повернув до дійсності, настроїв був цілком зіпсований. Хміль від рації почав потроху вивітрюватися з голови, а на душі в Кіндрата Степановича почало робитися ще гірше, ніж було з ранку. І прийшов до хати стомлений, з біллю в голові та незадоволений сам на себе:

– Змайовів на старість літ, напився та поліз на гору співати! Ну, щоб було колиб налетів хтось з інженерів, щоб сказав? Добрий сторож ти, Кіндрат Степанович, добрий... докоряв сам себе, – А все журба наробила, все це собаче життя та думки про домівку. Так чого доброго і збожеволієш в цій пустелі без живої душі, або і до гріха дійдеш, про Бога забудеш і лаятись научишся по сербськи!..

Чув не раз, що коли випити на похмілля, то покращає і повернеться людина до свого нормального становища, тому повернувшись додому, випив чарку, хоча і довго піс-

5 Українська народна пісня.

6 Опанки – шкіряні постолі, взуття.

7 Есперанто – штучна міжнародна мова.

ля цього плювався – занадто вже одворотною здалася ця паскудна ракія. А після ліг спати, бо почував себе стомленим, навіть їсти не хотілося.

З того часу, як не старався Кіндрат Степанович повернути себе до старої колії, ніяк нічого не виходило. Як віз з упертими волами, що звернули з дороги до сінокосу.

Спокій був згублений, пропала колишня байдужість, а самотність та нудне смоктання під серцем все збільшувались, ще більше допікали. Як на те і погода зіпсувалася – знову засинав день-у-день дрібний дощ, як крізь густе сито порошав він на стріху хатини. Вечорами вітер скиглив у бовдурі⁸, як голодний пес, та тужив під вікном жалібно та тоскно, аж серце Кіндрату Степановичу, немов хоронив його же за життя. Часами ж сміявся, реготав, як навіжений, під вікном, хлюпав дощем у шибки і дражнив, глумився над самотою Кіндрата Степановича. Інколи так допікав, що він уставав, запалював свою маленьку лямпу і сідав біля столу, похиливши лису голову на волохаті, голі руки. Ох і порожньо ж тоді бувало на душі, так порожньо, як у великому будинкові, в якому не жив ніхто уже літ з десяти. Така порожнеча, що аж самому себе робилося страшно.

Раз навіть плакав, по дитячому і гірко. Дрібні сльози котилися по щоках, обвисали на скуйовдженій бороді, а Кіндрат Степанович схлипував і сумно похитував головою. Вітер того разу якось раптово притих, замовк і кудись зник у ліс, певно і йому таки зробилося сором, що так допікає бувшому дійсному статському раднику, а тепер сторожу на кільометрі двадцять шість плюс триста. Та на співчуття вітру Кіндрат Степанович навіть не звернув уваги, бо, виплакавшись добре, випив у якимсь лютім розпачі всю ракію, що мав у пузатенькій пляшечці, і ліг спати.

Потім два дні кректав, не вмивався і ходив, немов шукаючи вчорашнього дня. Відчував, що колія була назавжди згублена, що бере на душу тяжкий гріх, бо там десь далеко бідують жінка і діти, а він п'є і, напившись, забуває навіть про їхнє існування. Майнула була думка, що це нечистий все під'єжуче, тому попробував покадити ладаном і щиро помолився. Не помогли – ще більше ниділо на душі і хотілося випити хоч чарочку, але ракії уже не мав більше. Хотів було навіть іти до сусідки Вукосави і пішов би, коли б якимсь чудом вона не з'явилася сама, неначе з неба спала.

– Добридень, сусіде!

– Здорова була, Вукосаво! Та ти ще більше розтовстіла, як бачу, і опанки нові маєш.

Вукосава завдоволено засміялась, – куди їй товстіти ще, коли і так була, слава Богу, нівроку собі. А опанки дійсно має нові і червоні грубі панчохи теж має нові – сама виплела з вовни.

– Ну, сідай та кажи чого довго так не приходила.

– Дощ був, куди його підеш. Я принесла Вам свіжого сиру і ракії, візьміть, коли треба.

– Візьму, візьму, моя голубко, і по чарочці вип'ємо.

Вукосава аж рот відкрила від здивовання.

– Хіба ви хворі?

– Та ні, дякувати Богові, не хворий...

– То ви ж не п'єте так собі, як інші.

– Нічого, голубко, попиваю тепер по-троху від досади. От і ти піддержи мені гурт.

Вукосава не опиралась, бо була в таких речах взагалі покладистої вдачі... літом бувало коли приходив хтось із майстрів, що працювали на шляху, до дебелої удовиці, так її величали між собою, то не відмовлялася випити у добрім товаристві по чарці, як не відмовлялась і від дальшого, коли гість приносив якийсь дарунок, або мав при собі хоч трохи грошенят... Кіндрат Степанович знав це все і звичайно держався від Вукосави осторонь, але зараз почував таку неймовірну потребу з кимсь поговорити, побути в чиему-небудь гурті, що був радий і товариству дебелої Вукосави, що сиділа зовсім солідно на його ліжку біля столу. Коли випили по чарці, запитала жартівливо:

8 Бовдур – димар, димова труба.

– І що це воно з вами трапилось? П'єте ракію та ще й з удовицею, а звичайно, коли прийдеш, то не знає як і здихатись скорше. Ви думаєте, що Вукосава проста селянка, дурна і нічого не бачить...

Засміялась на весь рот, із заграванням і підсунулась ближче до столу. Тепер уже не сиділа так рівно, а обперлась на спинку ліжка і безтурботно помахувала брудними від болота опанками. Кіндрат Степанович не відповів нічого, а налив скоріше по другій, немов спішив залити те, що цілий день так боляче пекло на душі. Його невеликі сірі очі дивилися майже без жадного виразу кудись в одно місце, що не лишилось незауваженим і від спостережливої Вукосави міг удержатись, щоб хоч скося не глянути... А Вукосава, як навмисне, нахилилась до низького столу, від чого сорочка на грудях ще більше віддулась і оголювала тіло, правда, негарне, не в міру дебеле і немолоде, але все ж жіноче тіло...

Кіндрат Степанович підвівся з стільця, але похитнувся і знову сів – був п'яним. Вукосава зареготалась теж п'яно, але цей сміх дуже образив Кіндрата Степановича. Прокинулась гордість, яка примусила на мент побороти оп'яніння – устав і пройшов до ліжка. Кімната в цей час здавалась йому каютою пароплава, що свавільно колихався на хвилях бурхливого моря. Вукосаві було все ж таки гаряче і вона зовсім скинула кохту, лишившись до пояса в одній сорочці з грубого полотна, але пошитій по мійському.

– Ого, старий, а руку куди поклав?.. – запитала насмішливо Кіндрата Степановича, хоча руки не зняла з своїх голих плечей.

– Я так, лише жартую... – бурмотів Кіндрат Степанович і зробився червоним, як варений рак, лише очі лишилися, як і раніш, – сірі і уперті у одно місце, немов склянні.

– І куди воно лізе! – заявила уже серйозно Вукосава, після дальших рухів свого сусіда. – За душею ні мар'яша⁹, а він і собі туди.

– У кого, у мене? – образився неабияк Кіндрат Степанович, – триста динарів маю. Отутенькі у кишені зашиті...

– А не брешеш?

– Ну і дурна ж ти, Вукосаво, дурна, як дійсна сербка! Коли ж ти чула щоб я брехав?..

У Вукосави заграли чорні очі, блиснули на мент як жарини на котрі раптово дмухнув вітер, але за хвилину знов була байдужою. Налила ще по чарці, випили, і враз ніжно, хороше, зовсім по приятельськи поцілувала Кіндрата Степановича. Йому зробилось гарно і приємно аж солодко. Навіть не звернув уваги на сильний дух цибулі, котрим несло від Вукосави.

– Хороша ти моя, тільки ти мене одна і пожаліла сироту бездомного!.. – чуть було не розплакався Кіндрат Степанович від жалю до себе. Аж схлипнув був.

Вукосава поклала його голову собі на груди, приголубила та почала міцно цілувати. Очі в Кіндрата Степановича від цього зробилися ще меншими і уже не скляними, а немов у їх хтось олії налив – блискучі і масні. Під головою почував м'які, теплі пишні груди, дебели руки оповивали шию і теж були теплі, а Вукосава була ще ближче, все нижче бачив її чорні, якісь чудні очі...

Снилось Кіндрату Степановичу, що він стоїть внизу, а жінка і діти вгорі на шпильастому горбі. Жінка змарніла, стара та зодягнена у ганчірки якісь, а старшому синові уже сімнадцять років, уже парубійка, і донька виросла – лишив то мало чотири роки, а тепер була дівчина, лише всі троє такі бідні та нужденні, що у нього аж серце стислося від болю...

Стоять на самому шпилі і простягають до нього руки, благають дати хліба. А він лише спробує лізти вгору по камінцях, то воно відривається і знову стягає його на до-

9 Мар'яш (марьяш) – у даному випадку дрібна монета, буковинська та молдовська назва 15-крейцерових та 17-крейцерових білонних монет переважно угорського походження в Імперії Габсбургів.

лину. І так разів кілька. Тоді жінка і діти почали рвати своє лахміття, зв'язувати його до купи, аж поки не вистачило до його. Ліз по стрімкій скелі, чипляючись ногами за каміння, а руками придержуючись за ту мотузку з їхнього вбрання. Уже зовсім близько був, жінка і руку простягла на зустріч, щоб допомогти, як щось тріснуло... Лише відчув, що летить у безодню, що враз зробився холодним і напівмертвим від ляку...

Прокинувся. Був у холодній поті і серце хутко, хутко билось в грудях. Навкруги була глибока темна ніч і Кіндрат Степанович спершу навіть не міг зрозуміти де він. Потім пригадав, що він сторож на кільометрі двадцять шість плюс триста, що вчора пив з Вукосавою...

Голова була повна якоїсь мішанини, немов відро з помиями, і важка – до безтями. Мабуть і думки тому так кепсько в'язалися. Почав пригадувати. Так, був п'яним, була гідка возня з дебелою, напівголою Вукосавою, що розвалившись лежала на його ліжкові... Враз аж похолонув, аж останнє волосся заворушилося на потилиця, коли промайнула несподівана думка. Лапнув за кишеню, де мав зашитими гроші, – було порожньо...

– Украла! – промовив безнадійно убито. Але зараз же пригадав, що віддав сам перед тим, як відходила, бо довго просила, цілувала і навіть лаялась. Дав нарешті, а потім за-снув мертво, немов пірнув у темряву.

– А що ж тепер?!.. – винирнула безнадійна думка в лисій голові Кіндрата Степановича. Сів на ліжку, обхопив її гарячу і круглу, як грудка масла, і похитувався усім тілом, сидючи на місці. Не міг думати, не міг збагнути – дійсність перемішувалась із сном і здавалося, що ось-ось розірветься чорна завіса п'їтьми і він побачить шпилястий горб на котрому обшарпані, нужденні жінка та діти. То знову увижалось, що Вукосава ще і досі лежить поруч з ним на ліжкові...

– Боже, Боже мій... – говорив тихо і похитувався то ліворуч, то праворуч, як маятник на стінному годинникові, котрого Кіндрат Степанович мав дома. Був старинний, ще від батька о. Степана, що був сільським попом, дістався йому в наслідство.

На дворі було тихо, німо. Навіть миша ніде не скребла. І ця темна тиша ще більше пригноблювала Кіндрата Степановича, наводила на його якийсь безнадійний жак. Як ніколи в житті цього менту відчув яскраво і повно свою немічність та бездарність до життя. Коли раніш все таки десь далеко спереду блимала зірка надії на повернення до рідного краю, на нове життя та самовідродження, то тепер і ця зірка погасла. Не тому, що не вірив у повороття, а тому, що не вірив уже більше у самого себе. Зрозумів що був і буде уже назавжди в житті зайвим. Зайвим і непотрібним для всіх, навіть для своєї родини, для котрої уже нічого не міг зробити. Від цього на душі зробилося чорно і холодно, як у глибокій домовині...

Сірий осінній ранок застав Кіндрата Степановича, як сидів на ліжку. Лице було сіре, як і світло, що просівалося у вікно, на щоках ще поглибилися морщини, а очі дивилися тупо і байдужно. Тільки уже не похитувався і не держався руками за голову, а сидів кволо похнюпившись.

Сонце було і гетько височенько, зібралося, вижче дерев, коли Кіндрат Степанович нарешті зодягнувся, зварив чай, попив його байдужно, не умившись і не помолившись, як це робив звичайно. Потім вийшов на двір. День був напрочуд гарний, як весняний. Кіндрат Степанович пройшовся по шляху, але хутко стомився і сів на камені. Боліла голова і то якось чудно, у одним тільки місці, недалеко від потилиця з лівого боку. Боліла так, немов хтось ударив по цім місці.

– Певно хтось ударив... – бурмотів собі під ніс. – Певно Вукосава. От бісова душа! А гарна молодиця, кат її не візьме, – палка і дебела...

Посміхнувся тихо, по дитячому, потім враз насунив брови:

– От і послав грошенята, нагодував, а вони ж порвали останню одежину, тягнули мене вгору, щоб дав хліба. Еге, даси, коли щенята все поїли...

Згадав раптово, що він тепер на шляху усе – і сторж і господар. Байдики нічого

бити, бо коли служба, то служба. А ну, Кіндрат Степанович, пан Кисілевський, по команді кроком руш! Іди ревізію робити. Хутко встав, випростав свою згорблену постать і рішуче замаршував вдовж по шляху...

Через кілька день Вукосава зважилась навідадись до свого сусіда. В душі побоювалась з двох причин – боялася перше, щоб Кіндрат Степанович не заявив про все жан-дармерії і це було б найбільш небезпечним, а друге, щоб не прохав грошей назад. Рішила розвідати ситуацію, але грошей ні в якому разі не повертати.

– Що він, молодий, чи красунь який, що думав на дурничку. Тепер, брат, не такі часи...

На своє велике здивування в хаті Кіндрата Степановича не знайшла, хоча в грубі ще горіли дрова і помітно було, що пішов десь недалеко, бо інакше не лишив би незамкненою хату. Сіла на лавочці, на котрій звичайно Кіндрат Степанович грівся проти сонця і чекала. Просиділа годин зо дві, аж замерзла уся. Потім сплюнула, вилаялась щиро по сербські і пішла геть додому.

Нескоро, цілком випадково селяни набрели в лісу на Кіндрата Степановича, що висів на гіллі старого бука і похитувався собі байдужно, немов жартуючи з осіннім вітром...

*Центральний державний архів вищих органів влади та управління України,
ф. 3865, оп. 1, спр. 40, арк. 7-21. Рукопис. Чорні чорнила. Оригінал.*